

Straffens filosofi  
– en kritisk indføring i debatten



# Straffens filosofi

– en kritisk indføring i debatten

*A genuinely unfashionable opinion  
is almost never given a fair hearing.<sup>1</sup>*

George Orwell

*University of Southern Denmark Studies in Philosophy, vol. 26*

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag, 2018

Sats og tryk: Grafisk Produktion Odense

Omslag: Mikkel Henssel

ISBN: 978-87-408-3159-7

Bogen er udgivet med anonym støtte

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge overenskomst med Copydan

Syddansk Universitetsforlag

Campusvej 55

DK-5230 Odense M

[www.universitypress.dk](http://www.universitypress.dk)

# Indhold

Forord med tak og dedikation	vii
Kapitelloversigt	ix
Kapitel 1 - Straf som et moralsk problem	1
Kapitel 2 - Retributivismen	27
Kapitel 3 - Ansvarsproblemet	105
Kapitel 4 - Rimelighedsteorien	177
Kapitel 5 - Straf som symbolik	255
Kapitel 6 - Forbedringsteorien	315
Kapitel 7 - Den klassiske afskrækkelsesteori	387
Kapitel 8 - Karantæneteorien	479
Kapitel 9 - Selvforsvarsteorien	543
Kapitel 10 - Opsamling og generel kritik	619
Appendiks A - Eksempler på andre begrundelsesforsøg	655
Appendiks B - Bemærkninger om bødestraffen	668
Appendiks C - Hvad er moralfilosofi?	672
Appendiks D - Er moralen objektiv?	675
Referencenoter	679
Litteraturliste	691
Emneindeks	702



## Forord med tak og dedikation

Det foreliggende værk har været længe undervejs, bl.a. fordi den bagvedliggende hensigt har gennemgået en betragtelig udvikling. Min oprindelige ide var at skrive en letlæselig oversigtsartikel om forskellige forsøg på at begrunde straffeinstitutionen. Efterhånden som jeg satte mig ind i emnet, fik jeg imidlertid en stadig bedre indsigt i dets kompleksitet, og jeg blev i stigende grad opsat på at give den filosofiske strafproblematik en mere dybdegående behandling. De i første omgang planlagte ca. 50 sider blev således gentagne gange justeret opad, inden denne bog forelå som det endelige resultat. Det er med straffens filosofi, som det er med stort set alle interessante filosofiske problemstillinger: Der kan hele tiden siges noget mere – også noget interessant – og derfor både kunne og ville jeg gerne have skrevet yderligere mindst tre kapitler (bl.a. et kapitel om teorikombinationer og et kapitel om mulige alternativer til straf). Den praktisk orienterede del af min personlighed fik mig dog omsider til at slå bremserne i og acceptere, at bogen bør have en ende på papiret, selvom den ikke har en ende i mit hoved.

Jeg har i sagens natur været alene om langt det meste af arbejdsprocessen, men til mit held har flere andre bidraget velvilligt til at bringe *Straffens filosofi* det sidste og afgørende stykke over målstregen. Jeg vil her med glæde vedkende mig min taknemlighedsgæld til disse mennesker.

Jeg skylder en særlig stor tak til professor i filosofi ved Syddansk Universitet Søren Harnow Klausen, der har været så gavmild og hjælpsom, at han i hele to ombæringer tog sig tid til at læse og kommentere manuskriptet og give forslag til rettelser. Takket være Harnow Klausen er bl.a. kapitel 1 blevet væsentligt bedre, end det ellers ville have været, og flere andre steder i manuskriptet har jeg taget hans gode råd ad notam. Det skal for en god ordens skyld gøres klart, at Harnow Klausen langtfra er enig i alt, hvad jeg har skrevet, så han må naturligvis ikke hverken tilskrives eller lastes for de synspunkter, som jeg argumenterer for – de står alle for min egen regning. I øvrigt giver det sig selv, at jeg – og kun jeg – bærer skylden for bogens fejl, mangler og øvrige utilstrækkeligheder.

For et gnidningsfrit samarbejde giver jeg mange tak til forlagsdirektør Martin Westergaard samt de øvrige ansatte ved Syddansk Universitetsforlag – frem for nogen forlagsredaktør Michael Dam Petersen, der fra min første henvendelse har formået at kombinere sin professionalisme, sin faglige dygtighed og sine gode råd med en lige så høj grad af venlighed samt en behagelig attitude.

For at kunne skrive bogen måtte jeg læse en stor mængde forskningslitteratur. Jeg takker derfor de ansatte ved Syddansk Universitetsbibliotek, der vanen tro var

hurtige og effektive til at fremskaffe det bestilte materiale. Ligeledes tak til professor ved det juridiske institut på Syddansk Universitet Thomas Elholm, der var meget imødekommende med svar på et par spørgsmål om den danske straffelov. For anden brugbar hjælp i den allertidligste fase af projektet skal en tak gå til overinspektør Maria Berg Briese og museumsinspektør Anne Katrine Nagel Christensen, begge fra fængselsmuseet i Horsens.

Jeg var så skamløs at bede flere i min familie og omgangskreds om at læse visse uddrag af manuskriptet. Torben Munksgaard læste det næstsidste udkast til kapitel 6. Iben Mohr og Povl Østergaard læste begge en tidlig version af kapitel 4 og dele af det første udkast til kapitel 5, mens Inger Østergaard læste tidlige versioner af kapitlerne 3 og 9. Alle fire skal have stor tak for godvilligt at have brugt tid og energi på ikke blot læsningen, men også på de kritiske og konstruktive tilbagemeldinger, som jeg efterfølgende modtog. Torben skal desuden have tak for nok en gang at vise sig som en eksemplarisk ven med sin støtte og opmuntring på et tidspunkt, da ingen andre – knap nok jeg selv – troede på projektet. En tak skal også gå til Jakob Kowalski, der har undervist på Odense Katedralskole. Jakob var så venlig at lade mig afholde et lille foredrag om straffens filosofi for hans ene filosofihold, hvilket gav mig muligheden for at afprøve dele af materialet til bogen på unge mennesker.

At forske i og skrive filosofi er yderst givende, men indimellem også et ensomt projekt, og arbejdet på bogen følte til tider tungt. Når inspirationen manglede, og de mentale batterier skulle genoplades, var jeg dog så heldig, at jeg i min omgangskreds kunne finde rigelig adspredelse og underholdning. Af samme grund skylder jeg tak til flere, end jeg kan nævne her, men jeg har lovet en eksplicit tak til: Molly, Bang, Anna, Stephanie, Maria, Olja, Anne-Kerstine, Mise og Kia.

Det er igennem mit arbejde med filosofien lykkedes mig at finde både en *raison d'être* og en slags mening i tilværelsens kaos. Det kunne jeg aldrig have gjort uden mine forældres uforbeholdne, mangeartede og aldrig svigtende støtte. Af samme grund er denne bog i dyb taknemlighed tilegnet: Inger og Povl Østergaard.

Odense, 2018

Thomas Østergaard



## Kapitelloversigt

### Kapitel 1

Straf som et moralsk problem	1
1. Indledning	3
1.1. Om bogens formål	3
2. Straf som et moralsk problem	5
2.1. To grundlæggende spørgsmål om straf: fra “hvordan?” til “hvorfor?”	5
2.2. Hvorfor straffe kriminelle? Ønsket om en <i>moralsk</i> begrundelse	9
2.3. Hvad betyder “moral”?	11
2.4. Hvad er en straf?	14
2.5. Det moralsk problematiske i at straffe	19
3. Hvad venter forude?	22
3.1. En kritisk gennemgang af en række teorier	22
3.2. Lidt vejledning til læseren	24

### Kapitel 2

Retributivismen	27
1. Indledende bemærkninger	29
1.1. Et naturligt udgangspunkt	29
1.2. Terminologisk afklaring	30
1.3. Navneforvirring og teoriens essens	30
2. Begrebet om fortjeneste	31
2.1. Analyse af begrebet	31
3. Basis for straf og den sindelagsetiske præmis	36
3.1. Sindelaget introduceret	36
3.2. Forsætlighed, motiver og karaktertræk	39
3.3. Motiver eller karaktertræk?	44
3.4. Hvad er et umoralsk sindelag?	45
3.5. Kan det umoralske sindelag erkendes?	46
3.6. Om lovlig umoralsk adfærd og statens monopol på at straffe	48
4. Proportionalitetsprincippet	52
4.1. Kravet om et rimeligt forhold imellem forbrydelse og straf	52
4.2. Kravet om strafproportionalitet: en sindelagsetisk begrundelse	54
4.3. Princippet uddybet: relativ og absolut strafproportionalitet	56
4.4. Kan proportionalitetsprincippet anvendes i praksis?	60
4.5. Ekskurs: umenneskelige strafformer	67
5. Kritik af retributivismens begrundelse for at straffe	72

5.1. Straf – eller hævn?	72	
5.2. En uciviliseret tankegang?	76	
5.3. Retributivismens bagudskuende karakter	78	
5.4. Hvad nytter det – hvem gavner det?	80	
5.5. Retributiv retfærdighed?	82	
6. Diskussion af den sindelagsetiske præmis	87	
6.1. En anden mulighed: kritik af den negative moralske fortjeneste		87
6.2. Dårlig moral, god tro?	88	
6.3. Samme sindelag, forskellige udfald – samme straf?	92	
6.4. Begrundelsen af den sindelagsetiske præmis	99	

### Kapitel 3

Ansvarsproblemet	105	
1. Indledende bemærkninger	107	
1.1. Problemets relevans	107	
1.2. Om behovet for en grundig gennemgang	107	
1.3. Kort om gennemgangens disposition	108	
2. Afklaring af ansvarsbegrebet	109	
2.1. Nogle irrelevante former for ansvar	109	
2.2. Retributivt ansvar	112	
3. To typiske argumenter imod det retributive ansvar	114	
3.1. Det klassiske angreb: determinismen	114	
3.2. Et bedre alternativ: fysikalismen	117	
4. Regresargumentet	121	
4.1. Analyse: betingelser for fuld kontrol	121	
4.2. Fuld kontrol indebærer et <i>motiveret</i> valg	127	
4.3. Kernen i problemet: en uendelig regres af motiverede valg		130
4.4. Kontrol over egne værdier?	136	
4.5. Delvis kontrol?	145	
4.6. Opsamling: ansvarsproblemet og retributivismen	149	
5. Løsningsforslag	150	
5.1. Oversigt over mulighederne	150	
5.2. Kan kontrollen reddes?	150	
5.3. Negativ fortjeneste uden kontrol?	162	
5.4. Et teoretisk problem uden praktisk betydning?	165	
5.5. Ekskurs: ansvarsproblemet, vores selvforståelse og moralen		170
5.6. Ansvarsproblemet og straf af kriminelle: endelig status		175

## Kapitel 4

Rimelighedsteorien	177	
1. Indledende bemærkninger	179	
1.1. Et slægtskab med retributivismen – og en vigtig forskel		179
2. Rimelighedsteoriens hovedtræk	180	
2.1. En indledende analogi: snyd i spil	180	
2.2. Seks præmisser skitseret	181	
2.3. Eliminering af den uretmæssige gevinst	184	
2.4. Straffens funktion: at eliminere fordelene med en opvejende byrde		187
2.5. Rimelighedsteorien og strafproportionalitet	189	
3. Hvori består den uretmæssige fordel?	192	
3.1. Kravet til redegørelsen	192	
3.2. Den uretmæssige fordel: udbyttet af den kriminelle handling?		194
3.3. Den uretmæssige fordel: en lettere byrde?	198	
3.4. Byrden og straffen: et muligt svar på kritikken	204	
3.5. Byrden ved lovlydig adfærd: en indskrænkning i handlefriheden?		206
3.6. En ekstra handlefrihed med en 'markedsbestemt' værdi?	216	
4. En rimelig fordeling?	226	
4.1. Grunde til at fortsætte gennemgangen	226	
4.2. Rimelighedsprincippet præsenteret	227	
4.3. Kan rimelighedsteorien gøre brug af rimelighedsprincippet?		236
4.4. Straf til kriminelle eller kompensation til ofre?	246	
5. Samlet vurdering	250	
5.1. Tre store problemer	250	

## Kapitel 5

Straf som symbolik	255
1. Indledende bemærkninger	257
1.1. En generel begrundelsestilgang	257
2. Et fælles grundlag	258
2.1. Straffens symbolske aspekt	258
2.2. Hvorfor er det relevant?	260
3. Den retributive ekspressionisme	262
3.1. En variant af retributivismen?	262
3.2. Kravet om en reaktion på umoralsk adfærd	263
3.3. Den indre, følelsesmæssige reaktion	265
3.4. Straf som en passende ydre reaktion	272
3.5. Kritik af den retributive ekspressionisme	276

4. Modsigelsesteorien	284	
4.1. Ophav, ligheder og kontraster	284	
4.2. Forbrydelsen: et symbolsk udtryk for en falsk påstand		285
4.3. Hvorfor modsige den falske påstand?	288	
4.4. Straf som en modsigelse: hvorfor og hvordan?		290
4.5. To kritikpunkter vedrørende symbolikken	294	
5. Straf som symbolik: generel kritik	302	
5.1. Formålet med en generel kritik	302	
5.2. Symbolikkens manglende objektivitet		302
5.3. Er det vigtigt nok?	307	
5.4. Strafsymbolik og strafproportionalitet		310

## Kapitel 6

Forbedringsteorien	315	
1. Indledende bemærkninger	317	
1.1. Lidt historisk baggrund	317	
1.2. Teoriens struktur og gennemgangens disposition		317
1.3. Forbedring – ikke behandling	318	
2. Forbedring som et kriminalpræventivt tiltag	319	
2.1. Til oversigt: præventionsteoriernes taksonomi		319
2.2. Hvorfor specialprævention via moralsk forbedring?		323
3. Hvad skal forbedres – og hvordan?	331	
3.1. Hvori består det umoralske?	331	
3.2. Straf som forbedring – hvordan?	335	
4. Prævention via forbedring: nogle vigtige følger og problemer		345
4.1. Tidsubestemte straffe	345	
4.2. Forbedringstanken og proportionalitetsprincippet		348
4.3. Risikoen for fremtidig kriminel adfærd	352	
4.4. Hvordan konstateres den moralske forbedring?		355
5. En hensigtsmæssig form for prævention?	359	
5.1. Moralsk forbedring af kriminelle: Kan det betale sig?		359
5.2. Kravet om respekt for autonomien	363	
5.3. Er en forbedringsstraf til den straffedes eget bedste?		367
5.4. Hvor vigtigt er det, om straffen er til den straffedes eget bedste?		375
5.5. Ekskurs: paternalisme?	379	
6. Samlet vurdering	382	
6.1. En alternativ straffeinstitution?	382	
6.2. Et sæt tvivlsomme antagelser	383	

## Kapitel 7

Den klassiske afskrækkelsesteori	387	
1. Indledende bemærkninger	389	
1.1. Den klassiske afskrækkelsesteori og nytteetikken	389	
2. Nytteetikken skitseret	390	
2.1. Baggrundsproblemet: tvivl om moralens krav	390	
2.2. Adfærdens konsekvenser	393	
2.3. Adfærdens nytteværdi	397	
2.4. Hensynet til andre	399	
2.5. Nytteetikkenes essens: nyttemaksimeringsprincippet	401	
2.6. Praktiske problemer	404	
3. Fra nytteetikken til den klassiske afskrækkelsesteori	407	
3.1. Nytteetikken anvendt på samfundsmæssige spørgsmål	407	
3.2. Straffeinstitutionens nytteværdi: en midlertidig forenkling	408	
3.3. Straffeinstitutionens nytteværdi: relevante typer konsekvenser	409	
3.4. Afskrækkelsespræmissen	412	
4. Har straffeinstitutionen en tilstrækkelig afskrækkende effekt?	415	
4.1. Et omdiskuteret spørgsmål	415	
4.2. En afskrækkende effekt? Nogle typiske misforståelser	416	
4.3. Hvordan måles den afskrækkende effekt?	419	
4.4. Et argument for eksistensen af en afskrækkende effekt	424	
4.5. <i>Størrelsen</i> på den afskrækkende effekt	426	
4.6. Opsamling vedrørende den afskrækkende effekt	431	
5. Diskussion af den klassiske afskrækkelsesteori	433	
5.1. Et fremadskuende og generalpræventivt rationale	433	
5.2. Afskrækkelse og strafproportionalitet	436	
5.3. Ekskurs: afskrækkelse vha. umenneskelige strafformer?	443	
5.4. Begrundet overlagt justitsmord? Debatten om 'straf' af uskyldige	445	
5.5. "... blot et middel": en illegitim <i>brug</i> af kriminelle?	454	
5.6. Fordelingsretfærdighedskritikken	466	
6. Opsummering	476	
6.1. Den klassiske afskrækkelsesteori og afskrækkelsesrationalet	476	

## Kapitel 8

Karantæneteorien	479	
1. Indledende bemærkninger	481	
1.1. To motiver til at udvikle uskadeliggørelsesrationalet	481	
1.2. En teori med et begrænset sigte	482	

2. Karantæneteori om formålet med at straffe	483	
2.1. Uskadeliggørelse som en kriminalpræventiv metode		483
2.2. Målgruppen: farlige kriminelle	486	
3. Karantæneteoriens begrundelse	490	
3.1. Ønsket om en uafhængig begrundelse	490	
3.2. En forberedende problematisering	491	
3.3. Karantæneanalogien	494	
3.4. Retfærdig risikofordeling	498	
3.5. Lovbruddets rolle uddybet	510	
4. Risikovurderingen	511	
4.1. Specifikation af vurderingsspørgsmålet	511	
4.2. Den kliniske vurdering	513	
4.3. Aktuarmetoden	516	
4.4. En overdreven skepsis?	520	
4.5. Endnu et vurderingsproblem	523	
5. Strafproportionalitet og tidsbestemte straffe	525	
5.1. Karantæneteori og strafproportionalitet	525	
5.2. Er tidsbestemte straffe et problem for karantæneteori?		526
6. To begrænsninger og en fundamental indvending	529	
6.1. Fra praktiske til principielle problemer	529	
6.2. Alternativer til fængselsstraffen?	530	
6.3. Et problem vedrørende uskadeliggørelsens effektivitet		532
6.4. Ligger skylden <i>alene</i> hos den farlige kriminelle?		536
7. Vurdering af karantæneteori	539	
7.1. En begrænset succes	539	

## Kapitel 9

Selvforvarsteori	543	
1. Indledende bemærkninger	545	
1.1. En ny brug af afskrækkelsesrationalet	545	
2. Et grundrids af teorien	546	
2.1. Selvforvar som udgangspunktet	546	
2.2. Fire potentielt relevante karakteristika ved selvforvar		548
2.3. Fra selvforvar til straf: skitse af en begrundelse	552	
3. Fra selvforvar til straf: kritisk uddybning af argumentationen		555
3.1. Selvforvarspræmissen: to typer uenighed	555	
3.2. Fra selvforvar til forsvar af andre legitime interesser		557
3.3. Fra et berettiget selvforvar til statens berettigede hjælp hertil		560

3.4. Statens fremsættelse af præventive trusler	562	
3.5. Præventive trusler om straf	566	
3.6. Når truslen trodses: tre argumenter for, at den må realiseres		571
4. Selvforsvarsteorien uddybet	580	
4.1. Hvem skal afskrækkes? To hovedversioner af selvforsvarsteorien		580
4.2. Den generalpræventive fortolkning af beskyttelsesargumentet		583
4.3. Selvforsvarsteorien og strafproportionalitet	586	
5. Diskussion af beskyttelsesargumentet	599	
5.1. En indledende oversigt	599	
5.2. Et falsk dilemma?	601	
5.3. Årsagsproblematikken	603	
5.4. Selvforsvarsteorien og straffens afskrækkende effekt		608
6. Afsluttende vurdering af selvforsvarsteorien	616	
6.1. En ufuldstændig teori?	616	

## Kapitel 10

Opsamling og generel kritik	619	
1. Indledende bemærkninger	621	
1.1. Tre gennemgående temaer	621	
2. Straffastsættelsen	622	
2.1. To sekundære opgaver	622	
2.2. Kritik af kravet om strafproportionalitet	624	
2.3. Praktisk omsættelighed?	627	
3. Straffeinstitutionen og det samfundsmæssige perspektiv		631
3.1. Et kritisk spørgsmål om statens moralske prioriteter		631
3.2. Retfærdig straf i et uretfærdigt samfund?	635	
4. Afsluttende bemærkninger	647	
4.1. Status: opgaven uløst	647	
4.2. Abolitionismen – en absurd ide?	649	





## Kapitel 1

# Straf som et moralsk problem

*I think that we should be men first, and subjects afterward.  
It is not desirable to cultivate a respect for the law, so much as for the right.<sup>2</sup>*

Henry David Thoreau



## 1. Indledning

### 1.1. Om bogens formål

Straf for kriminalitet er et emne med et anseligt potentiale til at skabe stærke, følelsesprægede holdninger. Dette udnyttes flittigt af bl.a. tabloidpressen, når den uden sans for nuancer og generelle problemer rapporterer om konkrete sager på en måde, der bevidst sigter imod at forarge eller ophidse læseren. Vores politikere er måske knap så sensationalistiske i deres retspolitiske udmeldinger og offentlige diskussioner, men heller ikke de viger tilbage for at bruge retorik og irrelevante appeller til følelser, når de forsøger at vinde stemmer til deres respektive partier. Den offentlige debat om straf er derfor ofte præget af bestyrtelse, harme, frygt og lignende refleksagtige følelser, der ikke er befordrende for en fornuftig og velovervejet stillingtagen til de relevante spørgsmål. En sådan stillingtagen fremmes heller ikke af, at massemedierne – herunder de sociale medier på internettet – i kraft af deres natur kun kan kapere de meninger og argumenter, der udtrykkes fyndigt og så kortfattet som muligt. Kvaliteten bliver derefter.

Det er ikke godt nok, hvis vi for ofte lader os nøje med de forhastede, overfladiske holdninger og svar. Bl.a. i kraft af vores stemmeret har vi en medindflydelse på indretningen af samfundet og dets institutioner, herunder straffeinstitutionen. Dette er en kliché, men ikke mindre sandt eller vigtigt af den grund, for vores mulighed for at påvirke samfundsudviklingen forpligter os hver især til at tage i det mindste visse af vores synspunkter op til grundig, kritisk refleksion. En velovervejet holdning kommer vi ikke sovende til. Den kræver et stykke arbejde, men det er der jo så meget, der gør, og hvorfor skulle det være mindre vigtigt at arbejde med sine overbevisninger end med det meste andet? Hvis "flittig" og "arbejdsom" er rosende ord i andre sammenhænge, hvorfor skulle de så ikke være det i forbindelse med en stræben efter sammenhængende og rationelt forsvarlige synspunkter? Vi har langt mere brug for disse end for de fleste af de materielle ting, som vi slider og slæber for.

En velovervejet holdning til et emne kræver, at vi sætter os ind i det, for uden en vis indsigt kan vi ikke med god samvittighed hævde, at vores emnerrelevante meninger er tilstrækkeligt gennemtænkte og forsvarlige. Men det skal også indrømmes, at det med selv den bedste vilje ikke altid er let at sætte sig ind i et omdiskuteret emne, bl.a. fordi det kan være svært at samle et sæt relevante informationer, der er både overskuelige for ikke-eksperter og samtidig tilstrækkeligt ordnede og detaljerede til at give mere end blot et overfladisk og løst greb om problematikken. Uden den rette hjælp er det ingen nem sag at opnå et brugbart indblik i et emne, der – som spørgsmålet om straf for kriminalitet – kan vise sig at stikke dybere og være mere kompliceret end først antaget.

Formålet med denne bog er dobbeltrettet: Det er en del af min hensigt at bidrage til den dansksprogede debat om straffeinstitutionens underliggende rationale ved at levere såvel et samlet overblik over samt en systematisk og kritisk gennemgang af alle de væsentligste teorier om begrundelsen af straf. Men det er samtidig en del af hensigten, at dette bidrag kan tjene som en grundig og forholdsvis detaljeret indføring i straffens filosofi – dvs. som en hjælp til den uindviede, der gerne vil sætte sig ind i debatten. Bidragsformålet og indføringsformålet er ikke gensidigt udelukkende: Det er muligt at føre en filosofisk diskussion, der er tilgængelig for andre end blot nogle få eksperter, uden at der dermed slækkes så meget på diskussionens kvalitet, at den kun kan være af interesse for begyndere. Ganske vist er bogen både længere og anderledes skrevet, end den ville have været, hvis den var rettet imod en lille gruppe specialister, men denne pris er værd at betale i forsøget på at give debatten om straffens filosofi en bredere appel. Emnet er – som mange andre filosofiske emner – vigtigt nok til, at det også uden for akademiets mure burde diskuteres på et velinformeret grundlag snarere end at være en esoterisk og intern debat blandt elfenbenstårnets lille klike.

Meningen er altså, at det følgende skal være forståeligt for interesserede begyndere – dvs. læsere, der hverken har filosofiske eller andre emnerrelevante teoretiske færdigheder, men som er villige til at bruge den nødvendige tid, energi og tankekraft på at reflektere over emnet. Debattens væsentligste aspekter vil blive præsenteret på en sådan måde, at de forklares fra bunden og med hyppig brug af konkrete og simple eksempler. Tekniske termer kan ikke helt undgås, dels fordi de sparer ord og dermed plads, dels fordi det er en del af formålet med en indføring, at læseren får et greb om fagterminologien. Jeg har dog forsøgt at skære brugen af teknisk jargon og andre fremmedord ned til et minimum, ligesom jeg foretrækker danske glosser og derfor undlader – så vidt det er muligt (og det er det ikke altid) – at bruge anglicismer. Om hver af de tekniske glosser gælder, at den fremhæves med **fed skrift**, første gang den optræder, og når det sker, kan læseren forvente en forklaring af glosens betydning umiddelbart før eller efter.

Jeg må dog understrege og insistere på, at “forståeligt for interesserede begyndere” *ikke* betyder “en let og hurtigt læst gennemgang af et ukompliceret emne”. En indføring er begynderens udgangspunkt, men udgangspunktets sværhedsgrad bestemmes i høj grad af emnets natur. Filosofien er den kritisk-rationelle udforskning af en lang række problemstillinger af central betydning for den menneskelige tilværelse og samfundets indretning. Filosofien er derfor nærmest pr. definition en kompliceret sag, da den først *begynder dér*, hvor det letkøbte, det overfladiske og det uigennemtænkte allerede har spillet fallit. Al ægte filosofi kræver en arbejdsindsats – også (måske især) på begynderniveauet – og bl.a. fordi dette værk tillige er ment som et seriøst bidrag til debatten, går jeg som hovedregel ikke på kompromis med hverken den filosofiske

præcision og alvor eller de desværre udryddelsestruede retskrivningsprincipper. Dette sætter uundgåeligt sit præg på sætningskonstruktionerne, men det er mit håb, at læseren er villig til at acceptere forekomsten af passager, der fordrer et vist koncentrationsniveau, og som muligvis skal læses et par gange – langsomt. Det følgende er ikke en knaldroman, og ambitionen er ikke at underholde, men at informere, diskutere og opfordre til refleksion.

## 2. Straf som et moralsk problem

### 2.1. To grundlæggende spørgsmål om straf: fra “hvordan?” til “hvorfor?”

Hvis vi skal tænke systematisk og fornuftigt over et emne, så er en stor del af vores tænkning nødt til at foregå på et generelt plan. Emnet her – straf for kriminalitet – er ingen undtagelse, hvilket vi kan se, hvis vi begynder med et simpelt og fiktivt eksempel. To personer – Hansen og Jensen – er blevet fundet skyldige i at have begået kriminalitet: Hansen har et groft, voldeligt overfald på samvittigheden, mens Jensen er skyldig i dokumentfalsk og omfattende bedrageri til mange millioner kroner. Hansen bliver idømt to og et halvt års fængsel; Jensen skal seks år bag tremmer.

Et umiddelbart spørgsmål er, om disse to domme er rimelige. Det kunne selvfølgelig indvendes – fornuftigt nok – at der er brug for langt flere oplysninger om de to sager, før spørgsmålet kan besvares, men der er sikkert mange af os, der allerede med de nuværende sparsomme oplysninger har en holdning til rimeligheden af de to straffe. Og selvom vi fik nok så mange yderligere oplysninger om Hansen og Jensen og omstændighederne ved deres kriminelle gerninger, så ville det stadig kun være oplysninger om et par *konkrete* sager. At have holdninger til konkrete sager – virkelige eller fiktive – er i og for sig let nok, men det er en anden sag at have sammenhængende og forsvarlige holdninger. Som vi skal se om et øjeblik, giver vores umiddelbare spørgsmål – om Hansens og Jensens straffe er rimelige – anledning til nogle andre og mere basale spørgsmål om straf for kriminalitet, og en forsvarlig holdning til enhver given konkret sag kræver, at vi tager stilling til disse grundlæggende spørgsmål.

Bemærk først et par vigtige baggrundsantagelser. Når vi spørger, om de to domme er rimelige, så forudsætter de fleste af os, at juraen ikke udgør den sidste appelinstans. Enkelte af os vil måske hævde, at hvis de to straffe er i overensstemmelse med den gældende straffelovs fastlagte strafferammer, så er de rimelige, og så er der ikke mere at sige om den sag. Men langt de fleste af os vil påpege, at straffeloven ikke er sin egen garant for strafferammernes rimelighed: Vi kan meningsfuldt spørge, om straf-

ferammerne er forsvarlige, eller om de burde ændres. Vi kan med andre ord diskutere straffelovens moralske grundlag.

Når vi spørger, om Hansens og Jensens straffe er rimelige, så er det for de fleste af os endnu en dybtliggende antagelse, at ikke en hvilken som helst straf er rimelig for en hvilken som helst type forbrydelse. For at tage et ekstremt eksempel virker det indlysende, at der ville være noget skrækkeligt galt, hvis straffeloven foreskrev en halshugning for et cykeltyveri. Forudsætningen er, at der for en given type forbrydelse er visse straffe, der er mere rimelige end andre – og nogle er helt urimelige – fordi der er både en øvre og en nedre grænse for, hvornår straffen er en passende straf. Og selvom vi næppe kan placere grænserne nøjagtigt, så ligger det i denne baggrundsantagelse, at straffens rimelighed i en eller anden forstand må afhænge af forbrydelsens karakter.

I forlængelse heraf kan vi konstatere, at spørgsmålet om de to straffes rimelighed kan fortolkes på to forskellige måder: Vi kan opfatte det som et spørgsmål om to eller flere straffes relative rimelighed, hvilket vil sige som et spørgsmål om, hvorvidt de to straffe er rimelige, *når de sammenlignes med hinanden*. F.eks. kunne det hævdes, at det er uretfærdigt, at Jensens økonomiske kriminalitet skal straffes strengere end Hansens voldskriminalitet. Andre vil måske mene, at selvom det er rimeligt nok at straffe Jensen strengere end Hansen, så bør Jensen kun straffes ca. halvanden gang så strengt og ikke mere end dobbelt så strengt. Mere generelt kan vi altså til to eller flere forskellige forbrydelser spørge, hvordan strengheden af deres respektive straffe bør rangeres i forhold til hinanden – og med hvilke forholdstal. Men da enhver sådan rangorden ville forblive uændret, hvis samtlige straffe blev gjort f.eks. enten dobbelt eller halvt så strenge (mere herom i kap. 2), kan spørgsmålet også forstås som et spørgsmål om en strafs absolutte rimelighed. I så fald spørger vi, om en given straf er rimelig, set udelukkede i forhold til forbrydelsen. Er f.eks. Jensens straf en rimelig straf for bedrageri, uden at vi skeler til – eller ved noget om – hvordan Hansen straffes? Og hvordan ser det ud med strafferammerne generelt? Er de som helhed for milde – måske et udtryk for blødsødenhed? Eller er de tværtimod unødvendigt strenge?

Spørgsmålet om en strafs rimelighed kan imidlertid ikke kun være et spørgsmål om straffens grad af strenghed, for en straf må nødvendigvis antage en bestemt *form*, og fængselsstraffen er ikke den eneste mulige strafform. Bødestraf og tvungen samfundstjeneste er eksempler på aktuelle alternativer, og korporlige straffe udgør et nu afskaffet (i mange lande, herunder Danmark), men tidligere hyppigt anvendt alternativ. Det giver sig selv, at en strafs strenghed må gradueres på en måde, som dens form tillader; f.eks. kan en fængselsstraf være af varierende varighed, mens en bødestraf kan variere i beløbsstørrelsen. Det er også sandsynligt, at visse strafformer *typisk* (men ikke ubetinget) vil være enten strengere eller mildere end andre; mange

vil sikkert opfatte en bødestraf som i de fleste tilfælde mildere end en fængselsstraf (men naturligvis afhængigt af bødebeløbets størrelse sammenlignet med fængselsstraffens varighed).

Vi har hermed identificeret et grundlæggende spørgsmål om straf for kriminalitet, for når vi kombinerer spørgsmålet om straffens rette form med spørgsmålet om dens rette grad af strengthed, så stiller vi dette helt overordnede spørgsmål: *Hvordan* bør kriminelle straffes? Naturligvis skal et brugbart svar i sidste ende kunne appliceres på et konkret niveau, dvs. i forbindelse med specifikke strafferetsager, som i vores fiktive eksempel: Hvilken straf er den rette til voldsmanden Hansen? Hvilken straf er den rette til bedrageren Jensen? – osv. Men hvis vi interesserer os for rimeligheden i sådanne konkrete strafudmålinger, så må de naturligvis ikke være inkonsekvente og arbitrære; de bør bunde i en principiel og fornuftsbetonet stillingtagen til spørgsmålet om, hvordan kriminelle bør straffes.

Læg nu mærke til, at vi med dette spørgsmål er nødt til at tage et ekstra og dybere spadestik. Spørgsmålet om, hvordan kriminelle bør straffes, forudsætter et andet og helt fundamentalt spørgsmål: *Hvorfor* overhovedet straffe kriminelle? Er der et formål, en mening, et rationale? Der er to grunde til, at dette spørgsmål må være udgangspunktet for enhver fornuftig stillingtagen til diverse spørgsmål om straffesammenhæng og strafformer. Den første og åbenlyse er, at spørgsmålet om, hvordan kriminelle bør straffes, kun kræver et svar, hvis det overhovedet er en god ide at straffe kriminelle: Det giver ingen mening at spørge, hvordan kriminelle bør straffes, hvis det ikke kan forsvares at straffe dem. Den anden og knap så gennemskuelige grund er, at svaret på, *hvorfor* kriminelle bør straffes, uvægerligt har følger for, *hvordan* kriminelle bør straffes. Med andre ord: Forskellige svar på “*hvorfor?*”-spørgsmålet giver os forskellige svar på “*hvordan?*”-spørgsmålet, hvilket et par hurtige eksempler kan tydeliggøre.

Det er f.eks. muligt, at en god begrundelse for at straffe kriminelle bygger på den ide, at vi ved at straffe dem kan forbedre deres moral, så de ikke begår kriminalitet i fremtiden. *Hvis* dette er en god begrundelse, så kan vi umiddelbart drage to konklusioner – én angående strafformen og én om straffens varighed: (1) Vi bør vælge en strafform, der har en realistisk chance for at udvirke en moralsk forbedring i den straffede – måske tvungen terapi af en eller anden art, eller hvad der ellers kunne forventes at være virkningsfuldt; (2) straffens varighed bør ikke overskride den periode, der er nødvendig til at opnå formålet med straffen, nemlig den straffedes moralske forbedring.

Det kunne også tænkes, at begrundelsen for at straffe i stedet henviser til det formål, der består i at afskrække befolkningen som helhed fra at begå kriminalitet. I så fald er der intet, der tvinger os til at bruge en strafform, der kan forventes at forbedre

den straffedes moral. Spørgsmålet er i stedet, hvilken strafform der kan forventes at have en afskrækkende effekt, og selvom det ikke er ganske udelukket, at den samme strafform kunne være både optimalt forbedrende og optimalt afskrækkende, så er dette næppe tilfældet. Hvis straffens formål er at afskrække, så er dens varighed – og dermed dens strengthed – naturligvis ikke betinget af, om og evt. hvornår den straffedes moral er blevet forbedret. Spørgsmålet bliver i stedet, om en strengere straf kan tænkes at have en ekstra afskrækkende effekt på befolkningen som helhed, når den sammenlignes med mildere alternativer.

Det er imidlertid ikke givet, at begrundelsen for at straffe kriminelle skal findes i et forsøg på at opnå en bestemt effekt – forbedrende, afskrækkende eller lignende. Som et tredje eksempel består begrundelsen måske snarere i en (nærmere forklaret) henvisning til det retfærdige i, at kriminelle får, hvad de har fortjent – ‘løn som forskyldt’, om man vil. Også denne begrundelse for at straffe har følger for, hvordan en given kriminel bør straffes – i hvert fald mht. straffens strengthed: Nu er spørgsmålet ikke, om straffen kan forventes at have en bestemt effekt på enten den straffede eller andre. Nu handler det i stedet om at sikre, at den kriminelle får en straf, der hverken er strengere eller mildere, end hvad han har fortjent.

Disse eksempler skulle gerne vise, at hvis vi skal tage stilling til en konkret sag og afgøre, om det f.eks. er rimeligt, at bedrageren Jensen får seks års fængsel, eller om han måske snarere burde have tre års samfundstjeneste, så bør vi allerførst gøre os klart, hvorfor han overhovedet skal straffes. Det gør en forskel – og det kan meget vel gøre en *væsentlig* forskel – for, hvilken straf han eventuelt bør idømmes, om straffen skal begrundes med henvisning til f.eks. en forbedrende effekt, en afskrækkende effekt, hvad han har fortjent – eller noget helt fjerde.

Da “hvorfor?”-spørgsmålet er det fundamentale og dermed primære spørgsmål om straf, bliver det ledetråden for det følgende, og jeg har med de nævnte eksempler foregrebet flere af de forskellige svar, som vi skal undersøge i de kommende kapitler. “Hvordan?”-spørgsmålet indtager en sekundær rolle, men det bliver ikke ignoreret, da interessen for spørgsmålet om, hvorfor kriminelle bør straffes, ofte foranlediges af en mere umiddelbar interesse for, hvordan de bør straffes. Derfor vil de forskellige følger, som de konkurrerende svar på det primære spørgsmål har for svaret på det sekundære spørgsmål, komme til at fylde en del i den kommende gennemgang.

Før vi påbegynder gennemgangen af en række forskellige positioner inden for straffens filosofi, er det hensigtsmæssigt at bringe problemet og dets centrale begreber klart i fokus: Hvad er en straf? Hvad skal vi forstå ved “en kriminel”? Hvorfor er straf for kriminalitet overhovedet et problem, og hvad vil det sige, at det er et *moralsk* problem? Jeg vil bruge resten af indeværende hovedafsnit på disse spørgsmål,



og meningen er at tydeliggøre det filosofiske og begrebsmæssige fundament for den kommende diskussion (i hovedafsnit 3 supplerer jeg med nogle ekstra forberedende kommentarer). Hvis læseren ikke er interesseret i disse indledende strækøvelser, men foretrækker at gå direkte til hovedsagen, så er det muligt at overspringe resten af dette kapitel uden derved at skabe et stort handicap for forståelsen af de følgende kapitler. Det er i så fald værd at skrive sig bag øret, at eventuelle uklarheder og forståelsesproblemer *kan* skyldes dette hop i teksten.

## 2.2. Hvorfor straffe kriminelle? Ønsket om en *moralsk* begrundelse

I udgangspunktet kan det ligne en kæmpe selvfølge, at kriminelle bør straffes, men det er langtfra en selvfølge, *hvorfor* dette skulle være en god ide. Det er tværtimod meget kontroversielt, hvilket vi skal se i de kommende kapitler, men lad os begynde med at få klarlagt, hvad vi egentlig spørger om.

Tænk et øjeblik over spørgsmålet: “Hvorfor straffer vi kriminelle?” Formuleret på denne måde er spørgsmålet flertydigt og åbent for forskellige fortolkninger. Forstået på én mulig måde er det korrekt at give det meget simple svar, at vi straffer kriminelle, fordi de har brudt loven. Men dette svar er ikke interessant, for det er underforstået i vores straffepraksis, at hvis f.eks. Hansen bliver straffet *som kriminel*, så bliver han naturligvis straffet for sin kriminelle handling og ikke for f.eks. at hedde Hansen til efternavn. Vi kunne derfor – hvis vi havde brug for at gøre dette underforståede faktum helt eksplicit – spørge om, hvorfor vi straffer kriminelle for deres kriminalitet, men jeg vil i det følgende undgå denne omstændelige formulering.

Der er andre mulige fortolkninger af “Hvorfor straffer vi kriminelle?”, som er mere interessante. Hvis spørgsmålet f.eks. stilles til en psykolog, så vil han eller hun sandsynligvis forstå det som et spørgsmål om, hvilke psykologiske faktorer der kan forklare den sædvane, at kriminelle straffes. Noget tilsvarende kan siges om en sociolog, der vil begynde at lede efter en god sociologisk forklaring på samfundets straffeinstitution. Vi kan også forestille os en historiker, der som et svar på spørgsmålet vil sige noget om de historiske faktorer – f.eks. fortidige begivenheder og samfundsstrukturer – der ligger bag og har formet vores straffepraksis.

Fælles for psykologen, sociologen og historikeren er, at de i visse kontekster vil opfatte spørgsmålet “Hvorfor straffer vi kriminelle?” som en efterlysning af en årsagsforklaring: De vil pege på de henholdsvis psykologiske, sociologiske og historiske faktorer, som efter deres mening er grundene – her i betydningen: årsagerne – til eksistensen af vores straffepraksis. I mange sammenhænge vil en sådan årsagsforklaring være af stor interesse, men ikke altid, og især ikke i denne sammenhæng. Hvorfor ikke? Fordi en årsagsforklaring på, hvorfor vi straffer kriminelle, ikke kan fortælle os noget om, hvorvidt denne praksis er *moralsk forsvarlig*.

Et eksempel kan belyse forskellen: Brugen af slaver var igennem årtusinder accepteret i store dele af verden, og slavearbejde er endnu ikke helt afskaffet overalt. Der kan sikkert gives interessante psykologiske, sociologiske og historiske årsagsforklaringer på, hvorfor slaveriet har været så sejlivet en institution. Men det følger naturligvis ikke af f.eks. en god psykologisk forklaring på, hvorfor visse mennesker er blevet holdt som slaver af andre, at slaveinstitutionen er en moralsk forsvarlig institution. At give en psykologisk forklaring på en adfærd, en praksis eller en institution, er ikke det samme som at *blåstemple* den i moralsk henseende. Af hensyn til forståelsen af det følgende er det vigtigt at holde sig denne forskel for øje.

Af samme grund skal spørgsmålet ikke forstås som et juridisk spørgsmål. At der er lovhjemmel til at straffe kriminelle, er ikke ensbetydende med, at straffeinstitutionen er moralsk forsvarlig. Som allerede nævnt kan vi til enhver given lov spørge, om den burde se anderledes ud, eller om den måske ligefrem burde afskaffes.

Emnet her er straffens filosofi – ikke straffens psykologi, straffens historie eller straffens jura. “Hvorfor straffer vi kriminelle?” skal derfor i hele denne bog forstås som et filosofisk – mere præcist: et *moral*filosofisk\* – spørgsmål: Spørgsmålet efterlyser en god moralsk begrundelse – et moralsk relevant rationale – for at straffe kriminelle. Ønsket er med andre ord at få et svar på, om det moralsk set er forsvarligt, at vi straffer kriminelle – og i givet fald hvorfor.

Hvem er “vi”? Da afstraffelsen af kriminelle foregår i et offentligt regi, og da det offentlige skal forestille at repræsentere samfundets borgere set under et, så er “vi” egentlig os alle sammen, men som hovedregel skal spørgsmålet i det følgende forstås som et spørgsmål om, hvorfor *staten* straffer kriminelle. Det skyldes, at når kriminelle straffes efter straffeloven, så er dette en offentlig og officiel praksis, der foregår i statsligt regi og ved hjælp af statsautoriseret magtanvendelse. I hele denne bog henviser glosen “straffeinstitutionen” til mængden af de statsstyrede instanser, hvis hovedformål er at sikre, at kriminelle straffes. Straffeinstitutionen omfatter derfor andet og mere end nogle konkrete fængselsinstitutioner. Eksekveringen af en given straf afhænger af en forudgående proces, ikke blot en retssag, men også af f.eks. politiets efterforskningsarbejde, så disse og lignende nødvendige forudgående processer udgør en del af den samlede straffeinstitution. (Det vil senere fremgå, hvorfor dette ikke er uvigtigt – jf. bl.a. kap. 7, afsnit 3.3).

Vi skal altså i det følgende lede efter en god og moralsk relevant begrundelse for, at staten straffer kriminelle. Den næste forberedende afklaring består i at sige lidt om moralbegrebet.

---

\* Se evt. appendiks C for en kort gennemgang af, hvad moralfilosofi er.

### 2.3. Hvad betyder “moral”?

Det virker rimeligt at forvente, at en seriøs gennemgang og diskussion af et moralsk problem på et ret tidligt tidspunkt har noget oplysende at sige om, hvad glosen “moral” betyder. Pudsigt nok skrives der mange bøger om moralfilosofi, der ikke lever op til denne forventning, og det er der formentlig to grunde til. Det er relevant at sige lidt om dem begge som en forberedelse til den kommende afklaring af moralbegrebet.

Den første grund er, at moralbegrebet i udgangspunktet ikke er et esoterisk eller teknisk begreb, som det kræver en længere uddannelse at få fat om. Moralbegrebet er tværtimod et dagligdags begreb: Det kan forventes, at alle voksne og normalt begavede mennesker har en tilstrækkelig klar ide om samtaleemnet, når glosen “moral” dukker op i en konversation. Det betyder ikke, at vi alle er i stand til at give en klar og præcis definition af “moral”, men det samme kan siges om en meget stor del af de andre ord og udtryk, som vi bruger i dagligdagen. Tag f.eks. en gløse som “vejr”. Hvis jeg til en af mine venner siger: “Dejligt vejr i dag!”, og han svarer ved at bede mig om at definere “vejr”, så bliver jeg sandsynligvis en smule paf. Jeg kan ikke på stående fod ryste en god definition af “vejr” ud af ærmet – den bliver i hvert fald ikke lige så god, som hvis den kommer fra en meteorolog – men det betyder jo ikke, at jeg ikke aner, hvad jeg snakker om, når jeg kommenterer dagens vejr. Det gælder om rigtig mange af vores *dagligdags* begreber, at vi kan have en *tilstrækkelig* forståelse af disse, selvom vi ikke er i stand til uden videre at præstere ordbogslignende definitioner af dem.

Det kan derfor med nogen ret hævdes, at ligesom det er overflødigt at definere “vejr”, inden vi begynder at tale om, hvilken slags vejr vi hver især foretrækker, så er det også spild af tid at begynde en moralsk diskussion med at definere “moral”: Vi har alle sammen den nødvendige forståelse af moralbegrebet til, at vi med det samme kan kaste os ud i den langt mere interessante diskussion om, hvad der er henholdsvis god og dårlig moral, hvilket naturligvis ikke er et definitionsspørgsmål, men et egentligt moralsk spørgsmål.

Dette er en fornuftig holdning at have til dagligdags samtaler om moral, men den er ikke nødvendigvis gangbar i andre sammenhænge, hvor der er brug for systematik og en højere grad af klarhed. Jeg skrev ovenfor, at moralbegrebet “i udgangspunktet” er et dagligdags begreb, og denne kvalifikation skyldes, at når vi begynder at tænke dybere over, hvad moral egentlig er for en størrelse, så opstår der flere spørgsmål, der ikke blot er af mere teknisk art, men som samtidig giver anledning til grundlæggende uenigheder, der er relevante for *betydningen* af glosen “moral”. Én af disse uenigheder drejer sig om, hvorvidt moralen er en størrelse, der meningsfuldt kan diskuteres, og denne uenighed peger frem mod den anden af de to ovennævnte grunde til at undlade at definere “moral”: Snarere end at være overflødigt er det sandsynligvis *umuligt*

at give en præcis definition af moralbegrebet, hvis definitionen samtidig skal være *neutral*.\*

Problemet er, at en tilstrækkelig klar definition af “moral” synes at kræve en stillingtagen til bl.a. spørgsmålet om, hvorvidt moralen er en objektiv størrelse eller ej. Det vil med andre ord sige, at en præcis definition af moralbegrebet ikke kun er et sprogligt, men også et filosofisk spørgsmål, og et hvilket som helst forsøg på at definere “moral” kræver derfor – ideelt set – en længere argumentation for de moralfilosofiske antagelser, som er forudsat i definitionen. En sådan længere argumentation vil naturligvis ikke kunne gives i et kort og indledende afsnit, og den vil under alle omstændigheder være malplaceret i en bog som denne, der ikke omhandler spørgsmålet om moralens objektivitet eller mangel på samme.

En præcis og gennemargumenteret definition kan altså ikke komme på tale her, men det betyder ikke, at der slet ikke kan siges noget oplysende om moralbegrebet. Så i stedet for at skyde gråspurve med kanoner vil jeg i resten af dette afsnit levere en ikke helt stringent, men dog til formålet tilstrækkelig begrebsafklaring. Vi kan opfatte den som en arbejdsdefinition, der giver os den forforståelse, som vi har brug for i resten af bogen.

Det giver sig selv, at glosen “moral” er beslægtet med gloser som “moralsk” og “umoralsk”, men det skulle også gerne være klart, at den meningsmæssigt er beslægtet med mange andre gloser og udtryk, som vi gør brug af, når vi taler om moral. Der er de generelle af slagsen, f.eks. “rigtigt”, “forkert”, “godt”, “slet”, “retfærdigt”, “uretfærdigt”, “egoistisk”, “altruistisk”, “menneskeligt”, “umenneskeligt”. Visse af disse kan også anvendes i ikke-moralske sammenhænge, men de er alle evaluerende gloser, som kan bruges og ofte bliver brugt til at udtrykke moralske holdninger. Der findes også en stor mængde termer, der er mere specifikke, i kraft af at de i høj grad kombinerer den evaluerende funktion med en beskrivende funktion. Det gælder f.eks. positivt ladede ord som “betænksom”, “venlig”, “hjælpssom”, “ærlig” og negativt ladede ord som “ufølsom”, “uforskammet”, “ondskabsfuld”, “svigefuld” – osv.

En god indgangsvinkel til en kort afklaring af moralbegrebet består i at spørge, om der er en fællesnævner for, hvornår vi kan bruge gloser som disse – både de generelle og de mere specifikke. Det er der tydeligvis, for som allerede nævnt har de alle en *evaluerende* funktion: Vi bruger dem, når vi enten roser eller kritiserer, godkender eller tager afstand fra, billiger eller misbilliger. Og hvad er det så, vi enten roser eller kritiserer? Det er naturligvis mennesker og deres adfærd: Vi taler f.eks. om, at en person

---

\* Et eksempel på en anden uenighed, der meget vel kan umuliggøre en neutral definition af “moral”, er uenigheden om eksistensen af en gud. I hele denne bog føres diskussionen på sekulære præmisser.

kan være “et godt menneske”, “en venlig person”, “uegennyttig” osv., og vi kan f.eks. kritisere en adfærd eller en handling for at være “forkert”, “uretfærdig”, “umoralsk” osv. Det er evalueringen af *adfærd*, der er den primære, og det kan ses deraf, at når vi f.eks. kritiserer en person for at besidde dette eller hint personligheds- eller karaktertræk – såsom løgnagtighed – så skyldes det først og fremmest, at dette træk har en tendens til at komme til udtryk i vedkommendes adfærd. Med andre ord: Vi roser eller kritiserer hinanden for enten vores konkrete adfærd eller vores tilbøjeligheder til bestemte former for adfærd.

Hvorfor skulle vi være interesserede i at rose og kritisere hinandens adfærd? Fordi vi mennesker ikke lever hver for sig som isolerede individer, men tværtimod som sociale væsener, hvis adfærd kan og meget ofte vil have en indvirkning på hverandre. Med andre ord: Vi kan hver især igennem vores adfærd gøre både fra og til i den måde, hvorpå andres liv forløber, således at det kan gøre en forskel – somme tider en væsentlig eller sågar livsvigtig forskel – for andre, om vi handler på den ene eller den anden måde. Og ikke nok med det: Vi *ved*, at vi kan gøre en sådan forskel, og vi er meget ofte i stand til at medtænke denne viden, inden vi beslutter os for at handle, ligesom den også tit trænger sig på, efter at vi har handlet. Kort sagt: Vi har, hvad vi kalder en *samvittighed*.

Det er denne viden om, at vi igennem vores adfærd kan både hjælpe og skade andre, der gør moralbegrebet meningsfuldt. Hvad enten vi gør det eller ej, så *kan* vi alle (voksne og mentalt raske mennesker) hver især stille spørgsmålet om, hvilken slags adfærd vi kan forsvare over for andre i en given situation. Og vores brug af de moralsk ladede gloser afslører, at vi somme tider opfatter en bestemt adfærd som enten forsvarlig – måske ligefrem rosværdig – eller kritisabel, bl.a. og især afhængigt af den pågældende adfærds følger for andre mennesker.

Med andre ord: Moralbegrebet er begrebet om *forsvarligheden eller manglen på samme af den del af vores adfærd, der kan gøre en forskel på andres ve og vel*. Dette er vores arbejdsdefinition. Den er som nævnt ikke helt præcis, og det er ikke muligt at give den et detaljeret forsvar her, men den indfanger trods alt kernen i moralbegrebet på en overskuelig måde, ligesom den understøttes og sandsynliggøres af vores faktiske brug af de moralsk ladede gloser.

Fire korte, kvalificerende bemærkninger skal tilføjes. For det første skal glosen “adfærd” – som den optræder i definitionen – forstås meget bredt, således at den ikke kun dækker individers gøren og laden, men også vores fælles institutioners ditto, herunder samfundets institutioner – f.eks. straffeinstitutionen – da disse igennem deres virke kan gøre fra eller til i folks ve og vel.

For det andet er udtrykket “ve og vel” bevidst valgt for dets vaghed. En afklaring af, hvad livskvalitet er for en størrelse, er ikke nødvendig i denne sammenhæng, da

det til forståelsen af moralbegrebet er nok at konstatere, at vi mennesker kan både gavne og skade hinanden.

For det tredje kan det med stor rimelighed hævdes, at moralbegrebet omfatter andet og mere end *blot* vores adfærd (selv når denne forstås bredt) – f.eks. personligheds- og karaktertræk. Men som allerede nævnt må disse være af afledt og dermed sekundær betydning, da deres moralske relevans hidrører fra det faktum, at de udtrykkes i netop vores adfærd. Der følger i øvrigt en del mere om sådanne træk i kap. 2.

For det fjerde er der i definitionen indbygget den antagelse, at moralen er objektiv, således at en given adfærd kan være forsvarlig eller uforsvarlig over for andre. I de kommende kapitler vil det vrimle med spørgsmål og opfattelser, der skal diskuteres, og alene dette er grund nok til at lade moralens objektivitet være en konstant underforstået baggrundantagelse, men for den nysgerrige (eller skeptiske) læser har jeg tilføjet appendiks D, hvori jeg siger lidt mere om begrundelsen af denne antagelse. Jeg håber i øvrigt, at den forestående gennemgang i det mindste i nogen grad vil demonstrere dels det meningsfulde i en kritisk-rationel diskussion af moralske spørgsmål, dels det rimelige i at hævde, at visse moralske opfattelser kan gives bedre begrundelser end andre.

#### 2.4. Hvad er en straf?

Ligesom for moralbegrebets vedkommende kan de fleste af os forventes at have en dagligdags og sandsynligvis tilstrækkelig forståelse af strafbegrebet. Ikke desto mindre er det en god ide at gøre lidt ud af at afklare begrebet, dels fordi det naturligvis er det centrale begreb i en gennemgang af straffens filosofi, dels fordi begrebets afklaring kan fungere som et springbræt for et par yderligere afklaringer, især vedrørende det umiddelbart moralsk problematiske i at straffe.

Først skal det nævnes, at gloserne “straf” og “sanktion” ofte anvendes, som om de var synonyme, men det er de strengt taget ikke. Det er korrekt, at en straf altid er en sanktion, men det modsatte er ikke tilfældet, for sanktionsbegrebet er bredere end strafbegrebet, og vi kan derfor tale meningsfuldt om en sanktion, der ikke er en straf. I kap. 10 giver jeg nogle enkelte eksempler herpå, men ellers vil jeg ikke sige mere om sanktionsbegrebet. Det vigtige her er, hvad vi skal forstå ved udtrykket “en straf”.

Det er naturligvis ikke kun kriminelle personer, der kan blive straffet. Vi mennesker straffer hinanden i mange forskellige sammenhænge, hvor der ikke er kriminalitet involveret. F.eks. kan forældre straffe deres børn, og der findes et utal af straffe for brud på regler, der kun er gældende inden for bestemte organisationer eller institutioner (forstået bredt) – f.eks. inden for en given sportsgren, hvor en udøver kan blive straffet for et brud på de fastsatte regler. Derfor er titlen på denne bog ret beset

en anelse misvisende, for emnet er ikke straf i alle mulige sammenhænge; vi holder os som nævnt til den straffepødsis, der består i, at staten straffer kriminelle – i sig selv et rigeligt omfattende emne. Af samme grund er vi reelt set kun interesserede i en afklaring af strafbegrebet, som det anvendes i forbindelse med den statslige straffeinstitution, men da det kan være oplysende at anskue begrebet i et bredere perspektiv, vil en del af det følgende angå helt generelle træk ved strafbegrebet.

Hensigten er ikke at forsøge at opstille en egentlig definition, der præcist – ned til den sidste detalje – indfanger begrebet om en straf, for mindre kan gøre det. Det er tilstrækkeligt til formålet med den kommende diskussion, hvis vi har en forståelse af de grundlæggende elementer i strafbegrebet, og jeg vil derfor bruge dette afsnit på først at opremse disse og derefter levere en uddybende afklaring af dem.

Det skal forinden påpeges, at der er en bestemt risiko forbundet med at forsøge enten at definere eller afklare betydningen af “straf”, nemlig risikoen for at komme til at forudsætte noget af det, der står til diskussion. Et eksempel kunne være, at straffens *formål* ikke må være indbygget i begrebsafklaringen; det må f.eks. ikke hævdes at være en del af *betydningen* af glosen “straf”, at en straf sigter imod at afskrække til lovlydig adfærd. Hvorfor ikke? Fordi formålet med at straffe er et af debattens stridspunkter, hvilket vil fremgå meget tydeligt af de kommende kapitler. Det går naturligvis ikke an, at en definition af “straf” så at sige vælger side i debatten, inden vi overhovedet er blevet præsenteret for de debatterende parterers forskellige synspunkter og argumenter. Definitionen eller begrebsafklaringen skal med andre ord være *neutral* og ikke foregribe et eller flere af de normative standpunkter, som vi netop søger en begrundelse for.

Spørgsmålet er så, om det er muligt at være så neutral i sin afklaring af strafbegrebet, at denne i *alle* henseender er hævet over enhver diskussion. Jeg vil ikke foregive, at dette lader sig gøre, men det bør ikke være et problem, så længe begrebsafklaringen er neutral i alle de vigtige stridsspørgsmål, hvilket vil sige alle de spørgsmål, der vil blive diskuteret i de kommende kapitler. Jeg ser ingen grund til at mene, at den følgende begrebsafklaring ikke er neutral i denne mere begrænsede, men også tilstrækkelige henseende.

Her er begrebsafklaringen i en indledende opsummering: En straf indebærer som minimum, at én part (den straffende part) bevidst udsætter en anden part (den straffede part) for, hvad der af den straffende part er ment – og fornuftigvis kan menes – som et onde for den straffede part, og at dette gøres som en reaktion på, hvad den straffende part opfatter som en forseelse, begået af den straffede part. (Begge parter kan udgøres af enten enkeltindivider eller grupper af individer, og da det ikke er umuligt at straffe *sig selv*, kan de to parter være identiske).

Det kan uddybes, at når staten straffer en person for kriminalitet, så er forseelsen naturligvis en kriminel gerning (mere herom nedenfor), og det kan derefter tilføjes,

dels at den straffede udsættes for det pågældende onde i et offentligt/statsligt regi, dels at denne proces er regelstyret, i den forstand at straffen både idømmes og eksekveres inden for rammerne af et sæt officielle love og regler. Men strafbegrebets *grundlæggende* træk, som der skal siges lidt mere om i det følgende, er: (1) det tilsigtede onde, som den straffede part påføres af den straffende part; (2) forsætligheden; (3) forudsætningen om en forseelse.

Ad 1 (det tilsigtede onde): At en straf må være et onde af en art, giver sig selv, men en første yderligere afklaring er, at ikke alle former for straf består i at udsætte den straffede for noget, der er et onde *i sig selv* – dvs. noget, hvis fravær er ønskværdigt. F.eks. består en bødestraf i at *fratage* den straffede *et gode*, og det samme kan med stor sandsynlighed siges om en af de værste former for straf, nemlig dødsstraffen: Døden er næppe et onde i sig selv, så en dødsstraf synes strengt taget ikke at bestå i, at den henrettede påtvinges et onde, men snarere i at han fratages et gode, nemlig livet (eller mere præcist: alle de til livet knyttede goder). I forbindelse med afklaringen af strafbegrebet er vi derfor nødt til at forstå udtrykket “udsættes for et onde” *bredt*, således at dette kan betyde, enten at den straffede påtvinges noget, der er et onde i sig selv, eller at den straffede fratages et gode (eller evt. en kombination af begge dele). Denne brede forståelse stemmer udmærket overens med vores dagligdags begreb om, hvordan det er muligt at skade en person: F.eks. kan jeg skade min nabo ved enten at give ham noget, han ikke vil have (såsom et blå øje), eller ved at tage noget fra ham, som han gerne vil have/beholde (f.eks. sin bil). At sige, at en straf pr. definition sigter imod at udsætte den straffede for et onde, er derfor – hvad dette element i afklaringen angår – det samme som at sige, at straffen sigter imod at *skade* den straffede, men der ligger selvfølgelig mere i en straf end *blot* hensigten om at skade den straffede, hvilket vi kommer til om lidt.

I princippet synes der ikke at være nogen grænser for, hvilke typer onder (forstået bredt, som netop forklaret) der rent *meningsmæssigt* kan udgøre en straf (at der kan være moralske grænser, er en anden sag, som tages op i bl.a. kap. 2, afsnit 4.5). Til gengæld er der et andet spørgsmål vedrørende straffens onde, som vi skal have afklaret, og det angår det relevante perspektiv. Det er nemlig sådan, at et tilsigtet onde ikke nødvendigvis *opfattes* som et onde af den person, som det pågældende onde er tiltænkt. Omvendt er det også muligt, at noget, der ikke er ment som et onde, ikke desto mindre opfattes således af den modtagende part.

Inspireret af Hans Scherfigs roman *Den forsvundne fuldmægtig* kan vi som et eksempel på den første mulighed tænke os en mand, der begår kriminalitet, fordi han *gerne* vil i fængsel (bl.a. fordi han trives med faste rutiner). Han opfatter altså ikke et fængselsophold som et onde, men tværtimod som et gode. Betyder det, at hans fængselsstraf ret beset ikke er en straf? Ja, hvis det er hans *egen* opfattelse, der udgør



kriteriet for, om han bliver udsat for et onde. Men på den anden side er fængselsopholdet et *tilsigtet* onde – dvs. det er ment som et onde af den straffende part – og hvis *det* er kriteriet, så er hans fængselsophold en straf, uanset hvordan han opfatter det.

Gør det en forskel, hvilket kriterium der er relevant? Det afhænger af visse moralske synspunkter, som gennemgås senere, men det *kan* få en betydning, om kriteriet er det ene eller det andet: Hvis det f.eks. skulle være vigtigt, at to kriminelle straffes med den samme grad af strenghed, såfremt de begge har begået den samme type forbrydelse, så kan det i praksis blive en vanskelig opgave at sikre dette, hvis deres egne oplevelser udgør det suveræne kriterium for, dels om de hver især overhovedet er blevet udsat for et onde, dels hvor stort dette onde er (problemet uddybes i kap. 2, afsnit 4.4).

Jeg vælger følgende salomoniske løsning på dette definitionsproblem: En straf skal ikke *blot* være ment som et onde; den skal være et tilsigtet onde i en *rimelig og realistisk* forstand. Med andre ord: Straffen skal være af en sådan karakter, at den fornuftigvis kan opfattes – og typisk vil blive opfattet – som et onde i den pågældende kontekst af et almindeligt begavet og mentalt rask menneske. At der så i sjældne tilfælde er mennesker, der – hvis de udsættes for en sådan straf – ikke opfatter den som et onde, betyder ikke, at de ikke rent faktisk straffes i en sådan situation. Denne løsnings rimelighed kan ses igennem en sammenligning med uforkammetheder: Hvis f.eks. Hansen fremsætter en nedladende ment bemærkning over for Jensen, og alle de neutrale omkringstående øjeblikkeligt fanger både Hansens hensigt og det nedladende i hans bemærkning, så *er* bemærkningen nedladende, også selvom Jensen skulle være så excentrisk eller tykhovedet, at han ikke *opfatter* Hansens bemærkning som nedladende, men måske ligefrem som en kompliment.

Denne løsning kan dog ikke fuldt ud overvinde det potentielle problem, der ligger i, at to straffede personer kan have forskellige – men stadig rimelige og fornuftsbe-tonede – opfattelser af, i hvor høj *grad* en given straf er et onde. Men det er muligt, at vi må acceptere, at straffens grad af strenghed indeholder et uundgåeligt element af subjektivitet, fordi den ikke kan være helt uafhængig af den straffedes egen opfattelse. Under alle omstændigheder er selve straffen forudsat i enhver tale om dens strenghed, så det vigtigste er trods alt at få afklaret betingelserne for, at en straf overhovedet foreligger.

Ad 2 (forsætligheden): Som nævnt er det også muligt for en person at opfatte noget som et onde, skønt dette ikke var tilsigtet. Dette giver heldigvis ikke anledning til problemer: En straf er pr. definition noget, der *forsætligt* påføres den straffede, og som netop gennemgået er straffen nødvendigvis et tilsigtet onde. Vi kan alle sammen *fejlagtigt* tro, at vi hjælper en anden, mens vi i virkeligheden skader vedkommende, men dette kan ikke kaldes en straf. Vi kan også alle sammen komme til – f.eks. pga.

tankeløshed – at skade en anden, men et uheld – hændeligt eller ej – er ikke en straf: “Hovsa, jeg kom vist til at straffe dig – det var ikke med vilje”, er ikke meningsfuld sprogbrug. Dette er særlig tydeligt i forbindelse med straf af kriminelle: Processen er som nævnt en officiel og regelstyret proces, der fra start til slut *sigter* imod at udsætte den kriminelle for et onde.

Ad 3 (forseelsen): Helt bevidst at udsætte en person for et onde er dog ikke hele historien, for ofte har en sådan adfærd intet med en straf at gøre. Hvis f.eks. Hansen forsætligt og af ren og skær ondskabsfuldhed piner og plager Nielsen, så er dette naturligvis ikke nok til at sige, at Hansen *straffer* Nielsen. Når en person straffes, så er det nødvendigvis *for noget* – dvs. straffen er ment som en reaktion på et eller andet. Og det, som vedkommende straffes for, må selvfølgelig være noget, som den straffende part tillægger en *negativ* værdi, og som den straffede menes at være skyldig i – ligesom en belønning, der er det modsatte af en straf, nødvendigvis må være for noget, som den belønnende part opfatter som noget positivt, og som den belønnede menes at kunne tage æren for.\*

En straf må altså nødvendigvis være for noget, der af den straffende part opfattes som en (stor eller lille) forseelse, begået af den straffede. Spørgsmålet er imidlertid, om en straf også meningsfuldt kan siges at være for et træk ved den straffede, der ikke har noget med nogen bestemt gerning at gøre – f.eks. et personlighedstræk, der *ikke* er blevet udtrykt i en forseelse. Dette virker tvivlsomt, men det synes alligevel at være en del af meningen med visse religiøse opfattelser af strafbegrebet. Vi kan dog se helt bort fra disse, da den forestående diskussion føres på sekulære præmisser.

Mere vigtigt er det at understrege, at straffen stadig er en straf, selvom den straffende part skulle *tage oprigtigt fejl* i sine opfattelser af såvel skyldsspørgsmålet som spørgsmålet om, hvorvidt forseelsen virkelig *er* en forseelse. For at tage det sidste først: En straf bliver ikke i mindre grad en straf af, at den gives for en gerning, der ikke burde opfattes som en forseelse. At den i så fald højst sandsynligt er en urimelig og ubegrundet straf, er en anden sag. Og hvad angår skyldsspørgsmålet, er der stadig tale om en straf, selvom den straffede *fejlagtigt, men i god tro* straffes for noget, som han eller hun ikke har gjort. Igen er det sandsynligt, at en sådan straf er urimelig og ubegrundet, men dette angår ikke *betydningen* af glosen “straf”: Det er *ikke* et udtryk

---

\* Teknisk note: Er det en yderligere betingelse for, at en sanktion kan være en straf, at den straffede part *forstår sammenhængen* imellem sanktionen og forseelsen? Hvis vi svarer bekræftende, så er det udtryk for begrebsforvirring at tale om en straf til f.eks. et spædbarn, en svært hjerneskadet person og – i mange tilfælde – dyr. Et andet definitionsspørgsmål er, om en straf nødvendigvis har et symbolsk aspekt. Jeg vil ikke berøre dette spørgsmål her, men se kap. 5 for en gennemgang af ideen om at *begrunde* straf af kriminelle med henvisning til en påstået strafsymbolik.

for sprogforvirring at hævde, at en person fejlagtigt, men i god tro blev straffet for noget, som han eller hun ikke havde gjort. Sagen er imidlertid en anden, hvis den 'straffende' part *ikke* er i god tro, men tværtimod godt *ved*, at den 'straffede' part er uskyldig og altså ikke har begået den pågældende forseelse. I så fald er der strengt taget ikke tale om en straf – derfor apostrofferne – selvom det for alle, der ikke kender til den 'straffedes' uskyld, vil give mening at tale om en straf. (I kap. 7, afsnit 5.4, følger mere om både fejlagtig straf af uskyldige samt 'straf' af uskyldige, hvis uskyld er *kendt* af den 'straffende' part).

Der findes mange typer forseelser, men da vores emne er straf for kriminalitet, er vi i det følgende kun interesserede i de forseelser, der samtidig er ulovlige, dvs. i strid med den for den straffede part gældende lovgivning. Ved udtrykket "en kriminel" skal vi med andre ord blot forstå en person, hvis strafrelevante forseelse består i at have begået en kriminel gerning, men jeg vil med det samme foretage en yderligere afgrænsning af mængden af disse: Det er ikke umuligt for børn at begå kriminalitet, og det samme gælder for voksne, der er sindslidende enten generelt eller i gerningsøjeblikket, men vi skal i det følgende se bort fra disse og eventuelle lignende kriminelle, da det kunne tænkes at udgøre et *særligt* problem at straffe dem for deres kriminalitet. Igennem hele bogen er det altså underforstået, at diskussionen kun drejer sig om de kriminelle, der er voksne (dvs. over den kriminelle lavalder\*) og mentalt raske.

En sidste afklarende bemærkning skal med: At fastlægge, at en straf pr. definition må være for en forseelse, er *ikke* at forudsætte *et bestemt formål* med straffen – eller et formål overhovedet. Vores begreb om straf hverken forudsætter eller udelukker, at den straffende part straffer med henblik på at opnå et eller andet. Dette er helt, som det skal være, for som nævnt er straffens eventuelle formål et af de centrale emner i debatten om straffens begrundelse.

## 2.5. Det moralsk problematiske i at straffe

Hvorfor straffer vi kriminelle? Som forklaret i afsnit 2.2 skal dette spørgsmål igen hele bogen forstås som en efterlysning af en god moralsk begrundelse af straffeinstitutionen. Men hvorfor skulle dette være et interessant spørgsmål? Hvorfor skulle der være brug for at forsvare straffeinstitutionen? Helt kort: Hvad er problemet?

Problemet er egentlig ligetil, især efter at vi i det foregående afsnit har fået afklaret, at når en kriminel straffes, så er dette et bevidst forsøg på at udsætte ham for et onde,

---

\* Fastsættelsen af den kriminelle lavalder er i sig selv et moralsk problem, bl.a. fordi børn og unge modnes i et tempo, der varierer fra individ til individ, hvilket som minimum gør det uklart, hvorfor den samme aldersgrænse skulle gælde for dem alle. Dette problem har dog ingen indflydelse på den kommende diskussion, så jeg vil ikke gøre mere ud af det.

hvilket som også nævnt svarer til et forsætligt forsøg på at skade vedkommende – om ikke i korporlig henseende, så i økonomisk, psykisk eller anden henseende. Når staten straffer kriminelle, er dette pr. definition en forsætlig form for skadevoldende adfærd.

Skadevoldende adfærd kræver en god begrundelse. Som gennemgået i afsnit 2.3 omhandler moralbegrebet bl.a. og især vores adfærds forsvarlighed over for andre, for så vidt vores adfærd gør en forskel i andres tilværelse. Vi mennesker ville næppe have et begreb om moral, hvis vi umuligt kunne hverken hjælpe eller skade hinanden – hvis vi f.eks. var usårlige, udødelige og helt igennem selvtilstrækkelige væsener. Men sådan ser verden ikke ud. Det er tværtimod foruroligende *nemt* for os at skade hinanden, både i fysisk og andre henseender. F.eks. ville jeg med noget så simpelt som en skarp køkkenkniv kunne gå over til naboen, ringe på dørklokken og stikke den intetanende stakkel ned, i samme øjeblik han åbner sin dør. Jeg *kan* gøre det, men eftersom jeg også kan lade være, er det åbenlyse spørgsmål: *Hvorfor* skulle jeg gøre det? Har jeg *gode* grunde til at gøre det? – og vel at mærke grunde, som er gode/fornuftige set fra et neutralt perspektiv og ikke blot fra min egen egoistiske synsvinkel.

Alene det faktum, at vi *kan* bede om en begrundelse for en sådan adfærd, er egentlig nok til at problematisere den, men når vi desuden – som i denne bog – tager moralens objektivitet for givet og accepterer, at der findes moralske kendsgerninger, så giver spørgsmålets berettigelse sig selv: Hvis det om nogen form for adfærd kan være sandt at hævde, at den er umoralsk, så må dette først og fremmest gælde for en bevidst skadevoldende adfærd, der *ikke* kan gives en tilstrækkelig overbevisende begrundelse.

Naturligvis er det langt fra *alle* former for bevidst skadevoldende adfærd, der er umoralske. Ét eksempel, der får en væsentlig rolle i kap. 9, er en nødvendig selvforsvarshandling, og et andet kunne handle om to professionelle boksere, der i bokseringen begge gør deres bedste for at skade modparten (inden for boksportsens regler). Mange af os opfatter disse to former for adfærd som moralsk acceptable, fordi vi mener, at de begge kan gives tilstrækkeligt gode begrundelser (i kap. 9 følger mere om selvforsvarets begrundelse). At konstatere, at det er en bevidst skadevoldende adfærd at straffe kriminelle, er altså ikke nødvendigvis at fordømme straffeinstitutionen som umoralsk, for måske kan den gives en god begrundelse og på den måde vises at være moralsk legitim. Men det er præcis dette, der er hovedspørgsmålet. En bevidst skadevoldende adfærd er umoralsk, *medmindre* den kan forsvares med henvisning til relevante og gode grunde, så spørgsmålet er altså, om dette kan gøres for straffeinstitutionens vedkommende.

Vi kan også anskue det problematiske på en uformel og hverdagsagtig måde: Når en kriminel straffes, så behandles han på en måde, som vi under normale omstændigheder *ikke* ville finde moralsk acceptabel. Vi plejer f.eks. ikke at opfatte det som

god moral at spærre et menneske inde imod hans eller hendes vilje. Det er derfor fuldt ud rimeligt at bede om en forklaring på, hvorfor det på trods heraf skulle være i overensstemmelse med god moral at behandle en kriminel person på denne måde.

Nu kunne det indvendes, at selvom det ganske rigtigt er problematisk at volde skade på *uskyldige* mennesker, så har vi i det foregående afsnit fået afklaret, at en straf pr. definition er en reaktion på, hvad der opfattes som en forseelse. Er det så ikke begrundelse nok, hvis den straffede er *skyldig* i at have begået en forseelse? Nej, det er det ikke – i hvert fald ikke uden yderligere forklaring. At en straf pr. definition er for en forseelse, siger ikke i sig selv noget om, *hvorfor* vi skulle straffe for forseelser. Som allerede forklaret kan *begrundelsen* for at straffe ikke være indeholdt i *definitionen* af ordet “straf”, for så forudsættes netop det, der står til diskussion. Det er bestemt tænkeligt – og umiddelbart meget sandsynligt – at begrundelsen for at straffe på en eller anden måde henviser til det faktum, at den kriminelle er skyldig i et lovbrud, men opgaven består netop i at gøre nærmere rede for denne sammenhæng: Hvorfor er lovbruddet en *god* grund til at straffe? Er alene lovbruddet en god grund, eller skal der også være et bestemt formål med straffen – noget, der skal opnås ved at straffe den kriminelle? Spørgsmål som disse kan ikke besvares ved blot at henvise til, hvad vi forstår ved begrebet om en straf.

I øvrigt ligger problemet ikke *kun* i den skadevoldende adfærd over for de kriminelle, der pågribes og straffes. Straffeinstitutionen har andre negative følger, som også er moralsk problematiske *alt andet lige*, dvs. i fraværet af en god begrundelse. Én af disse – som tit overses i debatten om straf – er, at en given straf ofte rammer andre end kun den straffede. F.eks. kan en fængselsstraf have en negativ og væsentlig effekt på den indsattes ægtefælle og børn, og selvom dette ikke er hensigten med straffen, så er det stadig en relevant betragtning, at også pårørende i nogen grad kommer til at lide under den.

Yderligere et problem er endnu mere generelt, idet det i en vis forstand angår os alle sammen: Straffeinstitutionen er ikke gratis. De ressourcer, som staten bruger på at straffe, kunne anvendes på andre områder – f.eks. på sygehusvæsenet. Når penge, der kunne bruges på godgørende projekter, i stedet bruges på at straffe, så er dette naturligvis endnu en grund til at bede om en fornuftig forklaring. (Der følger lidt mere om relevansen af de straffedes pårørende i kap. 7, afsnit 5.4, mens muligheden for at bruge pengene på andre områder er en faktor, der vil optræde i flere af de kommende kapitler, og især i det afsluttende kapitel).

Det kan opsummeres, at straffeinstitutionen har dels menneskelige, dels økonomiske omkostninger, og at de økonomiske omkostninger også – på indirekte vis – er en slags menneskelige omkostninger, fordi pengene i sidste ende kan bruges på mennesker. Taget både hver for sig og især i forening er disse to slags omkostninger

nok til at skabe et krav om et moralsk relevant forsvar for straffeinstitutionen. Som *udgangspunkt* er det altså en moralsk problematisk affære at straffe, men dette er naturligtvis ikke ensbetydende med, at problemet ikke kan løses. Måske kan der gives en god begrundelse for, at staten straffer kriminelle. Det er det, vi skal have fundet ud af.

### 3. Hvad venter forude?

#### 3.1. En kritisk gennemgang af en række teorier

Straffens filosofi er et omdiskuteret emne. Som kort eksemplificeret i afsnit 2.1 findes der forskellige teorier om, hvorfor vi overhovedet skulle straffe kriminelle, og disse teorier afviger ikke kun fra hinanden på detailplanet, men ofte også i den fundamentale tilgang til spørgsmålet. Ved “en teori” skal vi i denne sammenhæng forstå et forsøg på at give et systematisk, sammenhængende og rationelt forsvar for straffeinstitutionen. Med andre ord: En teori er et begrundelsesforsøg – et forsøg på at besvare “hvorfor?”-spørgsmålet (jf. afsnit 2.1). Bemærk, at et *forsøg* på at begrunde straffeinstitutionen ikke nødvendigvis er et *vellykket* forsøg; som glosen “teori” bruges her, er en teori ikke nødvendigvis en *god* teori.

I de kommende kapitler vil en række teorier blive gennemgået og diskuteret, og som hovedregel vil hvert kapitel omhandle én – og kun én – teori (undtagelserne er kapitlerne 5 og 10 – i det sidstnævnte anlægges et generelt perspektiv på debatten). Det gælder for alle teorierne, at gennemgangen har både et forklarende og et kritisk formål, og de følgende kapitler er derfor i reglen skåret efter den samme skabelon: Efter et sæt indledende bemærkninger følger en præsentation og udredning af hovedtrækkene i den pågældende teori, således at det bliver gjort forståeligt, dels hvordan teorien forsøger at begrunde straffeinstitutionen (vores primære spørgsmål), dels hvilke eventuelle følger begrundelsen har for, *hvordan* staten bør straffe (vores sekundære spørgsmål). Herefter følger en diskussion af teorien, i løbet af hvilken en række kritikpunkter gennemgås og vurderes, idet også de eventuelle muligheder for at forsvare teorien imod kritikken figurerer i vurderingen. Et kort afsnit afslutter hvert kapitel med en opsummering og samlet evaluering af teorien. Denne overordnede skabelon vil dog ikke blive fulgt slavisk, da det ikke altid er godt at foretage en for skarp opdeling af fremstilling og kritik. I visse af kapitlerne er det hensigtsmæssigt at fremsætte noget af kritikken allerede sideløbende med udredningen af teorien, og somme tider gør det modsatte sig gældende, således at det er bedre at udsætte enkelte dele af udredningen til de kritiske afsnit.

Vedrørende det primære spørgsmål kan vi skelne imellem to formål med en given teori: Teorien kan sigte imod at vise, enten (1) at staten er moralsk *berettiget* til at straffe kriminelle, eller (2) at staten er moralsk *forpligtet* til at straffe kriminelle, således at det ville være forkert – dvs. i strid med god moral – *ikke* at have en straffeinstitution. Det er naturligvis lettere at begrunde (1) end (2), for staten kan ikke være forpligtet til at straffe, hvis den ikke er berettiget til det, hvorimod det er muligt at være berettiget til noget uden at være forpligtet til det (at jeg f.eks. er berettiget til at tage på biblioteket i åbningstiden, er naturligvis ikke ensbetydende med, at jeg er forpligtet til det). Visse af teorierne enten kan eller skal fortolkes som et forsøg på at forsvare statens *forpligtelse* til at straffe (f.eks. den klassiske afskrækkelsesteori i kap. 7), men til vores formål er det godt nok, hvis en teori kan forsvare statens *berettigelse* til at straffe, så det er i det følgende underforstået, at dette er succeskriteriet i jagten på en overbevisende teori.

Hvad angår det sekundære spørgsmål, skal det understreges, at en god teori om begrundelsen af straf ikke nødvendigvis kan forsvare vores *allerede eksisterende* straffeinstitution, som den ser ud i sine hovedtræk mht. straffens form og grad af strengthed for en given forbrydelse. Vi kan ikke tage det for givet, at en god begrundelse for at straffe er lig med en god begrundelse for brugen af *fængselsstraffen* – måske er en anden strafform den eneste, der kan begrundes. Det er heller ikke en selvfølge, at en god begrundelse for at straffe legitimerer de *faktisk* anvendte grænser for, hvor strengt der må straffes for forskellige typer forbrydelser. Måske er det et meget anderledes udseende sæt grænser – og kun dette – der kan gives et rationelt forsvar. Spørgsmålet om den rette strafform vil ikke ligefrem blive dybdebehandlet i de kommende kapitler, men det vil dog dukke op flere steder, f.eks. i kapitlerne 6 og 8, hvor fængselsstraffen bliver sammenlignet med visse alternative strafformer. Til gengæld vil spørgsmålet om, hvorvidt og evt. hvordan det er muligt at begrunde et sæt grænser for straffenes strengthed, optræde i næsten alle kapitlerne, og i flere af dem kommer det til at fylde ganske meget i diskussionen. I forlængelse heraf skal vi også flere gange ind på det mulige problem, der består i at specificere disse grænser præcist nok til, at de bliver praktisk anvendelige.

Som den eksisterende straffeinstitution er indrettet, er bødestrafen naturligvis også en hyppigt anvendt strafform, men den vil kun sjældent figurere i eksemplerne. Det er ikke, fordi det umiddelbart problematiske i at straffe ikke indbefatter bødestrafte, for det gør det, og en stor bødestraf kan da også udgøre et betragteligt onde for den straffede. Men det er nu engang de typisk strengere straffe, som debatten – både den offentlige og den filosofiske – oftest drejer sig om, og det er da også disse, der synes mest problematiske og derfor i højere grad har brug for et rationelt forsvar. For den interesserede læser er der lidt mere om bødestrafen i appendiks B.

Tilgangen til såvel teorierne som kritikpunkterne er systematisk og emneorienteret snarere end filosofihistorisk og personorienteret. F.eks. handler kap. 2 ikke om nogen bestemt filosofis retributivisme, men om den retributivistiske tankegang *som sådan*. Det vigtige er ikke, hvordan denne eller hin filosof mener at kunne forsvare straffeinstitutionen, og det er heller ikke relevant, hvordan diskussionen har udviklet sig, set i et historisk perspektiv. Det vigtige er, hvor god hver enkelt teori er *i sin stærkest mulige version*, uanset om denne version kan tilskrives nogen bestemt tænker, nutidig eller fortidig. Bl.a. fordi tilgangen ikke er filosofihistorisk, nævner jeg sjældent kendte filosofers navne, men visse referencer kan findes i slutnoterne samt litteraturlisten bagerst i bogen. (Kapitlernes indledningscitater stammer *ikke* fra de respektive teories tilhængere).

Netop fordi vi kun kan bruge den mest overbevisende version af en given teori, er jeg ikke gået af vejen for en såkaldt rationel rekonstruktion af tankegangen, hvor jeg har fundet det nødvendigt. F.eks. har jeg visse steder måttet forbedre mangelfulde ræsonnementer, ligesom det også somme tider har været nødvendigt at bygge videre på rudimentære ideer for at nå frem til egentlige argumenter. Da noget lignende gælder for diskussionen af kritikpunkterne, har der i samtlige kapitler været brug for en vis grad af rationel rekonstruktion, men behovet har været mest udtalt i kapitlerne 5, 8, 6 og 9 – og navnlig i de to førstnævnte.

Emnet er straffens filosofi, men dette betyder ikke, at den forestående gennemgang ikke kommer vidt omkring til ofte meget forskelligartede spørgsmål og problemer. Ethvert forsøg på at begrunde straffeinstitutionen må nødvendigvis være baseret på et sæt præmisses – dvs. de antagelser, der skal bære argumentationen – og vurderingen af disse præmissers troværdighed vil i mange tilfælde rejse spørgsmål, der ikke kun angår straffens filosofi, men også emner af mere generel karakter. I nogle tilfælde kan det forsvares enten at se helt bort fra disse generelle aspekter eller at behandle dem kursorisk, men i andre tilfælde er en grundig gennemgang nødvendig for at sikre en fyldestgørende forståelse af den pågældende teori.

### 3.2. Lidt vejledning til læseren

Bl.a. af kritiske grunde har mit ønske været at analysere og diskutere så mange relevante teorier som muligt, og resultatet er blevet et værk på mange sider. Det ideelle ville derfor være, hvis de enkelte kapitler kunne læses helt uafhængigt af hinanden, således at læseren efter behov og uden forståelsesproblemer kunne overspringe dele af bogen. Det er da heller ikke umuligt at gøre dette, men det vil næppe give det samme udbytte, som hvis bogen læses fra ende til anden. Grunden er, at jeg for at undgå den ene gentagelse efter den anden har skrevet kapitlerne således, at forståelsen af hvert kapitel *i nogen grad* forudsætter en viden om de emner, der er blevet gennemgået i de